

J. L. HOLUBY AKO BOJOVNÍK PROTI LUDOVÝM POVERÁM 1836 — 1923

EULÁLIA SEDLÁČKOVÁ

Dňa 15. júna 1963 uplynie 40 rokov od smrti J. L. Holubyho, známeho slovenského botanika a národopisca. Holubyho vedecká a kultúrna činnosť bola rozsiahla. Nevenoval sa len spomínaným dvom odborom, hoci v nich vynikol najviac, najmä v botanike kde si získal svetové meno, ale bol napr. aj historikom, archeológom, zberateľom slovenských ľudových piesní atď. Myslíme, že právom ho možno nazvať najvšestrannejším slovenským vedcom z konca minulého a začiatku tohto storočia. Pritom bol vo všetkých týchto disciplínach samoukom, pretože povolaním bol evanjelický kňaz a na univerzite študoval len teológiu.

Ako kňaz žil Holuby na vidieku, medzi pospolitým ľudom, kde sa dostal k národopisnej činnosti. Nezaujímal sa len o ľudové lekárstvo a pod., ale postupne ho začala priťahovať hmotná a duchovná kultúra ľudu vôbec, začal skúmať jej prejavy, zapisoval a uvrejšňoval ich. Písal o ľudovom výtvarnom umení, o ľudových vierach a poverách, zvykosloví, zaznamenal mnoho povestí a rozprávok, najmä z Bošáckej doliny, mnoho prísloví a porekadiel, detských riekaniak a hier atď., ktoré sú cenným materiálom i dnes.¹ Holuby nebol však len objektivisticky konštatujúcim vedcom, zapisujúcim a informujúcim. Na to bol príliš dobrým Slovákom a príliš cítil so svojím ľudom. Videl totiž jeho veľkú hmotnú a duchovnú zaostalosť, pozostatok to mnoho stáročnej vlády feudalizmu, za čias jeho pôsobenia ešte nezlikvidovanej, videl ako sa topí v nevedomosti, predsudkoch, poverách atď., a preto sa vo svojich prácach neuspokojoval len s holým opisom ľudových zvykov a názorov, ale keď bolo treba proti nim aj bojoval, a to iróniou, sarkazmom, no aj vážnou vedeckou analýzou. Poukazoval na absurdnosť povier, najmä viery v čarodejníctvo a snažil sa ju vykoreniť — tak ako pol až tri štvrté storočia pred ním slovenskí osvietení. To ho s nimi spája a robí ho jedným z popredných rozvíjateľov tohto ich pokrokového odkazu v druhej polovici 19. storočia.

Táto Holubyho činnosť je dôvodom, prečo sa zamýšľame nad ním pri jeho jubileu aj na stránkach tohto časopisu. V ďalšom sa pokúsime podať jej krátky prierez a analýzu Holubyho názorov v tomto smere. Najprv si však všimneme domáce tradície, na ktoré nadväzoval.

Prvý vážny záujem o ľud vzbudilo u nás osvietenstvo ako ideológia vzráňajúca sa buržoázie z konca 18. a začiatku 19. storočia. Ľud tu nadobudol význam predovšetkým ako ekonomický činiteľ. Zistilo sa, že je najpočetnejšou a najužitočnejšou vrstvou obyvateľstva celého štátu, pretože je jeho živiteľom, platiteľom daní a tvorcom materiálnych hodnôt vôbec. Predtým opovrhovaný a zaznávaný dostával sa teraz rýchlo do stredy pozornosti. Ako hospodársky pozitívneho činiteľa a nepriateľa šľachty a feudalizmu vôbec, mohla ho buržoázia vo svojom protifeudál-

¹ Mnoho z nich napr. použil A. Melicherčík vo svojej chrestomatii *Slovenský folklór*, ktorá vyšla v SAV r. 1959.

nom boji potrebovať. No pri pohľade naň zblízka objavila sa jeho veľká hmotná i duchovná zaostalosť. Stáročia feudalizmu ho úplne zdeptali, opantali poverami a predsudkami ako fatalizmom, konzervativizmom a pod. a urvli ho do úplnej nevzdelanosti. Len tak mohli totiž feudálni zemepáni nad ním neobmedzene vládnuť.

Buržoázia však nevzdelaný ľud nepotrebovala. Ak mal byť aj naďalej životelom štátu a mal niekoľkonásobne zvýšiť svoju produktivitu v dôsledku zvýšených požiadaviek, tak bolo predovšetkým treba — podľa typického osvieteniského názoru — povzniesť ho duchovne, zbaviť pover a predsudkov, vytrhnúť z fatalizmu, konzervativizmu a pasivity, postaviť ho na vlastné nohy a naliať mu vieru vo vlastné sily. Odtiaľ sa datuje priam horúčkovitá osvetová činnosť, aká sa u nás rozprúdila za vlády Jozefa II. a po ňom. Píšu a prekladajú sa osvetové knižky na rozličné témy a z rozličných odborov, najviac z poľnohospodárstva, kde sa ľud učí racionálnejšie hospodáriť a oboznamuje sa s novinkami hospodárskej techniky, no veľká pozornosť sa venuje aj boju proti poverám a predsudkom, vysvetľuje sa pôvod pover — sú vraj prežitkami z pohanských náboženstiev a židovstva, ktoré sa votreli i do kresťanstva — a prejavuje sa snaha úplne ich vyhladiť. Nerozumné povery musí nahradiť solídne vzdelanie, hlása sa najmä potreba znalosti poznatkov prírodných vied, ktoré pomáhajú človeku v praktickom živote. Lebo kým nevzdelaný poverčivec je otrokom svojej hlúposti, nevie si v ničom poradiť, dá sa ľahko oklamať a je vždy odkázaný na druhých, vzdelanec je samostatný a pomáha si sám. Proti nerozumu sa všade staval do popredia rozum a jeho výhody, — typický prejav osvieteniského racionalizmu. Dokonca aj náboženstvo sa využíva v prospech týchto nových snáh. Vzdelávať sa, poznávať prírodu rozumom prikazuje vraj sám boh, lebo príroda a rozum sú jeho dva hlavné dary, ktoré má človek využiť na to, aby si ich pomocou sám vydobyl svoje pozemské šťastie.²

V dvadsiatych rokoch 19. storočia osvietenstvo u nás pomaly doznieva a vystriedava ho ideológia národného obrodzenia. Začína sa tvoriť slovenský buržoázny národ a do popredia sa dostáva otázka nacionálna. Túto otázku ešte osvietenstvo nepoznalo v jej hĺbke a šírke, bolo anacionálne, priam kozmopolitické. Horovanie za určitý národ, podobne ako aj za určité náboženstvo, a znevažovanie ostatných, ba nevraživosť voči nim považovalo za jedny z najhorších predsudkov, lebo bolo poučené škodami, ktoré napáchali v minulosti tzv. náboženské vojny, napr. tridsaťročná vojna. Za čias obrodzenia bola u nás už iná situácia. Slováci začali hospodársky a sociálne vyzrievať v relatívne samostatný celok, tvoril sa národný trh a prebúdzalo sa národné povedomie.

Je teda len pochopiteľné, že ak obrodzenie bolo negatívnou reakciou na osvieteniský kozmopolitizmus, pozitívne reagovalo na jeho záujem o ľud, osvojilo si ho, pokračovalo v ňom a nepomerne hlbšie ho rozvinulo. To bola hrivna trvalej hodnoty, ktorú zanechalo osvietenstvo potomstvu a ktorú rozvíjame v hojnej miere napr. dnes aj my. Obrodzenie nemalo už záujem o ľud len ako o hospodárskeho činiteľa, nestavalo sa racionalisticko-povýšenecky k jeho kultúre, ale primklo sa

² Pozri T. M ü n z, *Filozofia slovenského osvietenstva*, Bratislava 1961.

k nej citlivo a s porozumením ju začalo skúmať, zapisovať a uchovávať. Postupne sa budí záujem o celú ľudovú slovesnú tvorbu, o príslovia, pranostiky, povery, rozprávky, poéziu, piesne a iné jej formy. Osvietenci by boli s hrôzou konštatovali, že kým oni na povery útočili a snažili sa ich úplne vytlačiť, teraz sa dokonca zbierajú a vydávajú tlačou. A podobne aj iné prejavy ľudovej duchovnej kultúry, ktorým oni zo svojho stanoviska nevenovali vôbec pozornosť. Nebolo tu však rozporu. Štúrovci a ďalšie generácie tiež bojovali proti poverám, no videli v nich dokument o zmýšľaní ľudu, z ktorého sa dalo všeličo poučné vyťažiť, a preto ich zbierali. Mali viac zmyslu pre fantáziu a iracionalitu než ich predchodcovia a nezahatávali si k ľudovej mentalite prístup v mene chladného rozumu.

So záujmom o ľudovú slovesnosť, predovšetkým o rozprávky stretávame sa už u Samuela Reussa, revúckeho kňaza ešte z prednárodnoobrodeneckého obdobia. Zapísal niektoré ľudové rozprávky a na jeho činnosť nadviazal náš dodnes najväčší zapisovateľ rozprávok Pavol Dobšinský. S príchodom Šafárikovým, Kollárovým a štúrovcov tento záujem sa stal systematický a všestranný. Šafárik vydáva *Pisně světské lidu slovenského v Uhřích* a štúdie o slovenskej a slovanskej ľudovej poézii, Kollár *Národnie spievanky*, J. Francisci r. 1845 prvú tlačenú zbierku ľudových rozprávok *Slovenskie povesti*, r. 1858 začína Dobšinský vydávať *Slovenské povesti*, r. 1871 Peter Kellner-Hostinský analyzuje slovenské rozprávky v *Starej vieronauke slovenskej*, o päť rokov neskoršie Viliam Paulíny-Tóth podobne analyzuje *Slovenské bájeslovie*, r. 1870 vydáva Matica *Sborník písní, pověstí, přísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčejov a povier*, r. 1871 vyšli Dobšinského *Úvahy o slovenských povestiach*, r. 1880 uverejnil P. Dobšinský *Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské*, r. 1896 vyšla dodnes najobsiahlejšia zbierka prísloví a porekadiel pod názvom *Slovenská přísloví, porekadla a úsloví* od A. P. Zátureckého atď. atď. Záujem o ľudovú slovesnosť bol teda veľký.

Do tejto činnosti spadá aj vystúpenie J. L. Holubyho. Organicky sa na ňu napája a svojím dielom výdatne prispieva k jej rozvoju.

Z Holubyho prác si ťažko možno utvoriť obraz o jeho svetonázore. Otvorene o ňom nehovorí a dá sa len rekonštruovať, a to čiastočne deduktívne, z jeho povolania ako kňaza, čo je však metóda nespoľahlivá, čiastočne indukzívne, z jeho úryvkovitých poznámok prezrádzajúcich niečo o tejto téme. Často hovorí len v narázkach a ponecháva čitateľovi, aby si z nich sám vyvodil dôsledky. A tie sú niekedy dosť radikálne.

Podľa nášho názoru Holuby bol idealista, veril v boha a jeho vládu nad svetom. Táto viera musela však byť veľmi abstraktná a v podstate nekresťanská. Kresťanské náboženstvo — a v tom mali naši osvietenci pravdu — je totiž popretkávané rozličnými poverami, ktoré prešli doň z pohanstva, no tvoria jeho organickú zložku. A môže byť dobrým kresťanom niekto, kto v ne neverí a dokonca bojuje proti nim, kto sa napr. snaží vykoreniť vieru v duchov, ako aj Holuby? Isteže nie. Dejiny nám poskytujú dosť príkladov na to, ako cirkvi nevražili na deistov, racionalistov a iných mysliteľov, ktorí sa snažili vymiesť z kresťanstva všetky zastaralé a rozum používajúce názory, všetko nadprirodzené a zredukovať ho na niekoľko základných a pochopiteľných téz. Taký bol, podľa všetkého, aj Holuby, ktorý neuznával žiadne nadprirodzeno, okrem boha. Neveril

napr. v možnosť čarovania, čím sa nepriamo obracal proti biblii a tradíciám kresťanstva, ktoré čarodejnice síce upalovalo, no len preto, že verilo v ich moc a chcelo ju zničiť.

Podobne verilo aj v moc diabla. Sám Holuby uvádza prípad, keď sa podľa neho „chorobne disponovanému“ človeku zjavovala v noci jeho mŕtva žena, čím sa zapodievala bytčianska kongregácia r. 1615 a rozhodla, „aby senior Izák Hodík vysielal spomedzi kňaza svojho bánovského kontubernia po dvoch do Timoráza, ktorí majú proti fantazmom a preludom kázať, diabla modlitbami viazať, aby naďalej neblúdil a nezúrili“.³ Takéto stanovisko bolo správne, kresťanské, biblické, no vysvetľovanie si onoho počínania ako prejavu človeka „psychicky chorobne disponovaného“ bolo kacírstvo.

Holuby dobre vedel, koľko prevzalo kresťanstvo z pohanstva. Sami démoni boli podľa neho len starí pohanskí bohovia. „Bolo to nemožnou vecou, aby národy, ktoré prijali krst, šmahom boli zabudli svojich predošlých bohov a bôžikov a všetky účinky čarov a zaklínaní pripisovali sa moci diabolskej. Pravda, aj mnohé klatby kresťanské, ktoré sa diali v mene božom, keď odhliadneme od formy, v jadre neboli od pohanských inkantácií rozdielne.“⁴

Holuby sa obracia proti biblii aj v iných súvislostiach. Napríklad uvádza, že egyptskí čarodejníci vedeli svojimi čarami vyvolať množstvo žiab, o čom čítame v II. knihe Mojžišovej, 8, 3–7.⁵ To však môže byť len irónia, pretože Holuby v čarodejníkov neveril. Inde zase poukazuje na to, ako citát z Jeremiáša (48, 10): „Zlorečený ten, kto zdržuje meč svoj od krvi“, pohl r. 1600 generálnu kongregáciu v Bytči k uzneseniu, v ktorom sa hovorí, že tí, čo čarujú „majú byť trestaní alebo nadobro vykynožení“.⁶ Ako však uvidíme, Holuby s takýmito metódami boja proti „čarodejníkom“ vôbec neúhlasil. A nemohol súhlasiť ani so smutne presláveným biblickým výrokom, ktorý nabádal k upalovaniu čarodejníka a ktorý tiež uvádza: „Čarodejnicu nenecháš na žive“ (Exod. 22, 18).⁷ Inokedy sa však, ako hovorí, hodil sudcom Kristov výrok: „Milosrdenstvo chcem, a nie obeť“ (Mat. 9, 13).⁸

Na abstraktnosť Holubyho viery usudzujeme aj z toho, že už ako mysliteľ dobre oboznámený so starými mytológiami a pohanskými náboženstvami, musel sa kriticky dívať aj na samo kresťanstvo. Takéto znalosti nie sú na prospech jednej viery a viery vôbec. Akiste kresťanstvu nepriznával výnimočnosť a absolútnosť, akú si nárokuje. Treba len lutovať, že v tejto súvislosti sa nevyjadril otvorenejšie. Rozhodne by sme sa boli dozvedeli mnoho zaujímavého.

Staré pohanské náboženstvá považuje Holuby za žriedlo všetkých povier, ktoré sa po tisícročia tradujú až podnes. Hovorí: „Keď sa daktori učenci nazdávajú že povery a čary jeden národ od druhého sa priučal a najmä Nemci od Rimanov, títo od Grékov, títo zase od iných národov prejať mali svoje povery

³ Jozef Lud. Holuby, *Národopisné práce*, Bratislava 1958, 279.

⁴ C. d., 320–321

⁵ C. d., 277.

⁶ C. d., 375.

⁷ C. d., 319.

⁸ C. d., 281.

a čary, ja som tej mienky, že by to bola celkom zbytočná práca naše slovenské povery a čary stopovať cez Rím, Tesáliu, Chaldeu alebo Egypt až k zoroastrizmu, lebo prečo by sme nemali nechať v platnosti ten, sám od seba sa podávajúci náhľad, proti ktorému — myslím — nikto vzpierať sa nemôže, že rozličným národom spoločné povery a čary sú mumifikovanými pozostatkami spoločných niekedy názorov náboženských z tej prastarej, predhistorickej doby, v ktorej tieto národy spoločnú pravlasť obývali a potom v priebehu časov, keď si každý z nich svoju novú vlasť založil, aj tieto povery a čary každý samostatne si opatroval a vyvíňoval.⁹ Povery sú teda všade, aj v kultúrnych krajinách, vyvodzoval Holuby a nemožno povedať, že Slováci sú im mimoriadne naklonení, ako tvrdia ich neprajníci. Toto zdôrazňuje Holuby veľmi často, lebo na akékoľvek prehnané obviňovania a ponížovania Slovákov — nezabúdajme, že žil v dobe silného maďarizačného útlaku — je veľmi citlivý.

O aké povery vlastne išlo za čias Holubyho? Bolo ich veľké množstvo a rozličných druhov. Jedny radili ako dosiahnuť úspech v práci, druhé ako sa zbaviť chorôb, tretie ako sa rýchlo obohatiť, ako opeknieť, pripútať k sebe milovanú bytosť atď. atď. Verilo sa napr., že kto odťne popravenému zločincovi ruku a bude ju nosiť pri sebe, vo všeličom mu pomôže. Sám Holuby opisuje súdny prípad s takým človekom. Verilo sa, že voda a vosk majú mimoriadnu moc pri rozličných čarodejníckych praktikách. Voda sa zaklínala, vosk sa zlieval. Významnú úlohu hrali pri čarovaní čísla tri a deväť. Holuby opisuje takýto prípad: „Deti do suchôt upadnuté liečia podľa nasledujúceho receptu: Vezmi z deviatich brodov vody, z deviatich detských hrobov hlíny, z deviatich nárožníkov (rohov na strechách) slamy, deväť starých kapustných hlúbov a deväť vretien. To všetko medzi odriekaním „nejeden, nedva . . . nedeväť“ — ale aby si sa nezmýlil! — spolu var, choré dieťa v tomto odvaru kúpaj, po deviatich detských hrobch pogúľaj, potom ho polož na prah izbových dverí a daj psovi preskočiť.“ A Holuby k tomu dodáva: „Človek by sa nazdával, že tento domnelý „liek“ dajaký furták vymyslel, aby si z ľahkoverných ľudí bláznov urobil. Mne ho však celkom vážne rozprávala jedna vdova, dokladajúc, že videla, ako jej dosiaľ živého brata tak liečili.“¹⁰

Takto to robí Holuby veľmi často. Nielenže opíše poveru, ale snaží sa ju aj vyvrátiť, či už iróniou alebo vážnym výkladom. Napríklad keď opisuje prípad, že kohosi rozboleli nohy, lebo vraj prekročil kolo, naliate začarovanou vodou, dodáva: „Že predtým za viac dní v horách v tuhej zime siahly rúbali a tam prechladol, to mu ani na myseľ neprišlo.“¹¹

K ďalším poverám patrili zariekania, kliatby, povery o zvieratách, sviatkoch a iné.

Povery sú teda starého dáta. Čo ich však živí v ľude dnes? Holuby vidí niekoľko príčin. Na prvé miesto kladie celkovú hmotnú i duchovnú zaostalosť ľudu. Dobré vidí, že bieda si podáva ruky s nevzdelanosťou a táto s poverčivosťou. „Kto má príležitosť poznať náš ľud, jeho zmýšľanie, zvyky a obyčaje, každý

⁹ C. d., 288.

¹⁰ C. d., 293.

¹¹ C. d., 292.

mi prisvedčí, že v ňom povier a čarov nielen neubúda, ale že čím viac sa rozmáha v ňom chudoba a žobrota, tým viac sa lapá aj toho zúfaleho ničomného prostriedku — čarov! . . . Takže bez preháňania smelo povedať môžeme, že napriek velíkánskemu a nákladnému aparátu, ktorý má na starosti školstvo a výchovu ľudu, zjavného ubúdania povier a čarov nepozorovať.¹² Preto vraj v hornotrenčianskej župe, kde je ľud veľmi zanedbaný, vyciciavaný úžerou a oddaný pitiu alkoholických nápojov, je aj oveľa poverčivejší ako v župe dolnotrenčianskej, kde nie je taká bieda.¹³ Holuby spomína príklad, keď poverčivosť ľudu mala tragické následky — zabitie fotografistu, ktorý vraj svojím „skielkom“ spôsoboval požiare — na čo doplácал pred súdom len sám ľud. On, Holuby, nechce vraj do vraždníkov hádzať kameňom, lebo oni nie sú vinní. „Obviňujem tých, ktorí ten ľud otročia, vykorisťujú, vysávajú a schválne v slepote a nevedomosti udržiavajú. Ľud, podľa plánu ohlupovaný, sám od seba sa z tej hlúposti nevyslobodí, keď mu k tomu úprimní, nezištní a dobroprajní priatelia nepomáhajú.“¹⁴

Holuby tu poukázal na hlavnú príčinu poverčivosti a duchovnej zaostalosti nášho ľudu vôbec — zaostalosť hospodársku a triedny útlak, ktorý, prirodzene, za vlády kapitalizmu existoval u nás ďalej. V tejto súvislosti prekonal našich osvietenecov, ktorí v prevažnej väčšine chceli odstraňovať poverčivosť len šírením vzdelanosti. V nevzdelanosti videli príčinu všetkého zla vôbec, aj hospodárskeho a keď sa snažili pomôcť, povznášať hospodársku úroveň krajiny, tak nie preto, aby sa potom povznášala aj jej úroveň duchovná, ale len preto, že štát potreboval vyššie výnosy z pôdy. Bol to teda postup nesprávny a nedomyslený. Holuby chce začínať odstránením hospodárskej zaostalosti a poukazuje na malú účinnosť čisto osvetového boja. Ba, sú aj takí, hovorí, čo chcú ľud zbaviť povier tým, že im ich zakážu. Taký bol vraj napr. niekdajší známy superintendent evanjelickej cirkvi Daniel Krman, ktorý vypísal peňažité pokuty pre tých, čo sa oddávajú poverčivým zvykom a čarom.¹⁵ Holuby poznamenáva, že „iste na to v horlivosti svojej ani nepomyslel, že poverky a čary žiadnymi, čo ako prísnyimi predpismi a pokutami vykynožiť sa nedajú, ale ľud, s takými vecami sa zanášajúci, len k tým väčšej opatrnosti, aby nebol vyzradený, pobádajú a že napriek zákazom a trestom všetky výrastky poverky len tým tajnejšie sa konať budú.“¹⁶

Teda zákaz poverčivých zvykov ako metóda boja proti nim nie je len úplne pomýlený, ale aj škodlivý, lebo vedie k pokrytctvu. Dvojtvárnosť, ku ktorej smeruje také pokrytctvo, Holuby skutočne aj videl a, ako doznáva, „bársako ma to rmúti a bolí, neváham vysloviť výsledok môjho pozorovania povier a čarov, všeobecne rozšírených, v ten zmysel, že ľud náš má dvojaké náboženstvo: jedno, pre kostol a verejnosť, druhé súkromné v podobe povier a čarov.“¹⁷ Holuby nemohol nevidieť, že k takejto dvojtvárnosti viedlo ľud aj samo kresťanské náboženstvo. Veď sám poukázal na to, koľko je v ňom povier z pohanstva. A ono

¹² C. d., 290.

¹³ C. d., 351.

¹⁴ C. d., 352.

¹⁵ C. d., 282—283.

¹⁶ C. d., 283.

¹⁷ C. d., 291.

bolo jedným z tých, čo ich ľudu zakazovali; totiž tie, v ktoré samo neverilo alebo verilo ináč. Ako sa potom musel dívať na rozličné modlitby zariekávania, vysviacania a pod., ktorými napr. cirkvi „bojovali“, proti duchom a udržiavali tak len v ľude vieru v nich? Nevyjadril sa o tom, tým skôr, že bol sám kňazom, no nie je ťažké domyslieť si to.

Holuby vidí v poverčivých praktikách hlboko zakorenený zvyk, ktorý strháva človeka aj proti jeho vôli, alebo dokonca duševnú úchylku, pomätenosť. Čo v takomto prípade zmôžu zákazy, nariadenia? pýta sa. „Keďže poverčivosť je druh choromyseľnosti, vieme, že ju nevylicujeme výsmechom, ani bársakým prísnyim vyhradením chorú myseľ na pravú cestu nenapravíme. Tu je potrebné podobné pokračovanie, aké používajú skúsení psychiatri pri liečení choromyseľných“ hovorí.¹⁸ Aj keď preháňa, predsa len vidí do veci oveľa hlbšie ako tí, ktorých kritizuje. Oprávnenou iróniou šibe aj výchovné metódy niekdajšej justície, ktorá trestala pokusy o čarovanie derešom. „Bola to, pravda, podivná metóda, že keď duša zhrešila, rozkázali múdri páni, majúci v címeri slepú Justíciu, človeka na dereš hore rubom položiť a dali mu schválne na to vycvičeným drábam korbáčmi alebo lieskovcami kožu medzi krížami a stehnami narábať, a tak mu z ďaleka do hlavy a do srdca vbíjať lepší móres!“¹⁹

Ďalšiu príčinu šírenia a udržiavania sa povier v ľude vidí Holuby v ľudoch, čo majú naň vplyv. Útočí najmä na rozličných lekárov a pseudolekárov. Je to pochopiteľné, lebo ľudové lekárstvo ho veľmi zaujímalo a videl, koľko hriechov sa vtedy popáchalo na ľudskom zdraví. Vedel dobre, že úspech môže mať len experimentálna medicína a nie všelijaké hókus — pókusy. Pozná vraj pánov — ich mená nechce spomínať — ktorí ešte aj teraz „liečia“ zimnicu alebo vredy cedulkami popísanými magickými slovami a zavesenými na hrdlo chorého. Chápe, že sa to tak dialo kedysi, že to robili Rimania, no praktizovať to teraz, je zostalosť alebo podvod.

Veľa škody narobí aj literatúra. Holuby tu cituje aj slávneho Fándlyho Zelinára — bez udania mena autora — kde je tiež viac absurdných receptov. Napríklad Fándly vraj odporúča proti vredom liek z preparovanej lebky človeka, ktorý zomrel násilnou smrťou, ďalej z daždoviek, vlčej pečene, pävieho trusu atď. K takejto literatúre radí Holuby aj rozličné snáre, planetáre a iné „literárne plody“. Výsledok je, že ľud, ktorý je popri svojej nevzdelanosti aj dôverčivý a nemyslí na to, že by niekto mohol písať hlúposti, výmysli a lži, považuje všetko za pravdivé a utvrdzuje sa tak v poverčivosti. „Kto chce ľud poučovať, musí sám byť najprv dobre oboznámený s predmetom, o ktorom iných poučuje. Pre ľud je to najlepšie dosť dobré.“²⁰

Holuby odsudzuje povery, chce ich vyhladiť, no tvrdí, že niektoré majú — povedané našou terminológiou — „racionálne jadro“. Ľud koná alebo zmýšľa v tomto prípade správne, no nevie ani prečo a nesprávne si svoju praktiku vysvetľuje. Tak sa vraj tvrdí, že sane sa nemajú dávať v lete na také miesto,

¹⁸ C. d., 294.

¹⁹ C. d., 282.

²⁰ C. d., 259.

kde rastie žihlava, lebo sa vraj v zime od nej rozlámu. Faktom je — vysvetľuje Holuby — že žihlava rastie vo vlhku, a to by saniam iste neosožilo. Aj zarietania a kliatby vychádzajú z moci slova, ktorá je skutočne veľká a účinná. Slovo vie spôsobiť radosť i žiaľ, bolesť, no je vylúčené, aby mohlo zmeniť beh prírody, robiť zázraky a pod.

Holuby chcel zvrátený výklad vecí a zvrátené praktiky odstrániť a vštípiť ľudu svetonázor, v ktorom by nemali miesta. Nič bližšie sa však o ňom zase nedozvedáme. Ako neprezrádza nič o svojom svetonázore, tak nehovorí ani o tom, čo by sa malo dať konkrétne ľudu namiesto povier. Môžeme však temer s istotou predpokladať, že to mala byť veda, predovšetkým poznatky prírodných vied.

Taký je prierez Holubyho bojom proti poverám. Nehovorí o nich veľa, lebo je to len malý úsek z jeho činnosti, nejde ani mimoriadne do hĺbky, pretože nie je filozofom, predsa však aj tým málom predstihne miestami našich osvietenov a radí sa k pokrokovým mysliteľom z konca minulého a začiatku tohto storočia u nás. Naším dnešným bojom o vytrhnutie ľudu z hospodárskej biedy ako dedičstva minulosti, o šírenie vedeckého svetonázoru medzi nim atď., nadväzujeme aj na jeho odkaz. Preto si jeho ideologická činnosť zaslúži dnes zvýšenú pozornosť.